

SIMONA DRĂGAN

creație și putere
 Concepte discursive în
 poststructuralism

Colecția: BIBLIOTECA IDEEA EUROPEANĂ
Coperta și colaj: Florin AFLOAREI

Lector: AURA CHRISTI
Tehnoredactor: Carmen DUMITRESCU

Editura Ideea Europeană
OP-22, CP-113, Sector 1, București,
Cod 014780, România
Tel/Fax: 4021-2125692; 4021-3106618
E-mail: office@ideeaeuropeana.ro
www.ideeaeuropeana.ro

Anul apariției: 2011
Ediție Digitală

ISBN 978-973-1925-61-5

Copyright © 2011 Ideea Europeană

Simona Drăgan (n. 20 aprilie 1976), absolventă a Facultății de Litere a Universității din București (specializarea română-engleză) și a unui masterat de teoria literaturii la aceeași facultate. Doctor în filologie din 2008. Predă în prezent la Departamentul de Studii Europene al Facultății de Litere a aceleiași Universități. A publicat studii, articole și eseuri în reviste culturale și volume colective, pe teme de teoria literaturii, critica literară și teoria criticii, critică culturală, filosofie, sociologie, istoria artelor și studii de gen. Are câteva studii despre Cioran traduse și publicate în spaniolă de Liliana M. Herrera și două traduceri de carte la editura comunicare.ro (domenii: sociologie și științe politice). Participări la conferințe naționale și internaționale în domeniile mai sus menționate, ca și în proiecte universitare multianuale. Printre autorii săi preferați se numără M. Foucault, R. Rorty, E. Goffman.

MULȚUMIRI

Mulțumesc profesorilor și referenților mei, în special domnilor Mircea Martin, Paul Cornea și Caius Dobrescu, pentru sugestiile și sfaturile prețioase pe care mi le-au dat, colegilor mei de la Departamentul de Studii Europene al Facultății de Litere din București, pentru încrederea pe care mi-au acordat-o întotdeauna, și soțului meu, pentru că mă încurajează de ani de zile să grăbesc publicarea ideilor mele.

Nu în ultimul rând, mulțumesc Editurii Ideea Europeană, pentru că a dorit să publice această carte.

ARGUMENT

Obsesia limbajului este principala trăsătură a (post) structuralismului. Anunțată prin turnura lingvistică pe care o ia filosofia anilor 1950-1960, mai ales în Franța și în Germania, ea corespunde unui eșec al filosofiei transcendente și pune sub semnul întrebării, dintr-o perspectivă modificată, înseși condițiile cunoașterii. Criza metafizicii occidentale (numite logocentrism de către Jacques Derrida) s-a configurat în câteva constante ale unui paradigme larg dezbătute în acei ani. Genealogia nietzscheano – heideggeriană și, respectiv, marxismul au furnizat două modele de deconstrucție a metafizicii, deschizând totodată posibilitățile de explorare discursivă a inconștientului științific și cultural, iar deconstrucția marilor sisteme filosofice a anulat, prin Derrida, orice pretenții de referință la universal. Disoluția ideii de adevăr, concept-cheie în istoria filosofiei, a făcut loc relativismului și întrebărilor privitoare la înseși condițiile de producere a discursului filosofic, iar umanismul tradițional a fost înlocuit cu o concepție declarat anti-umanistă, care și-a propus să elibereze omul de toate prejudecățile ideologizante și sistemice ale trecutului.

Mărturisesc de la bun început că această carte concretizează în primul rând eforturile unei cercetări doctorale, care a urmărit o importantă ramificație a turnurii lingvistice survenite în (post)structuralism, respectiv formele *scriturii* și *discursului*, preponderent în lucrările reprezentative ale lui

Jacques Derrida, Roland Barthes și Michel Foucault. Ea beneficiază, astfel, până la un punct, de rigoarea unui astfel de demers, favorabilă, la un bilanț ulterior, ambiției mele de a spori bibliografia deja existentă și cu varianta *mea* de înțelegere a poststructuralismului. Autorul principal al cercetărilor mele este un intelectual-vedetă pentru care curge multă cerneală și care a beneficiat în România de traduceri generoase. I-am acordat fără rezerve lui Michel Foucault o atenție și o preferință vizibile, el ilustrând de departe, prin întreaga lui operă, conceptul extins, nu atât lingvistic, cât filosofic și socio-politic, de *discurs*.

Am urmărit, pentru început, o definiție a gândirii (post) structuraliste înseși și a conceptelor invocate, am dedicat un capitol figurilor ce au *inspirat* terminologia discursivă în poststructuralism, am analizat apoi explicit *scriitura* și *discursul* în operele lui Derrida, Barthes și Foucault și am încheiat cu unele exporturi conceptuale în lumea americană, unde deconstrucția și pragmatismul sunt considerate cele două manifestări ale (post)structuralismului american. Scrierea cărții mi-a permis ulterior să adaug un capitol pe care l-am numit *Final deschis: dialoguri și ecouri*, în care am introdus câțiva gânditori semnificativi ai lumii contemporane, a căror operă sociologică, fenomenologică și, respectiv, filosofică (neo)pragmatistă aduce câteva diferențe fundamentale, situându-se, în același timp, din punctul de vedere al multor comentatori, în siajul gândirii poststructuraliste.

Cartea mea este, așadar, o lectură *obică* a poststructuralismului, aflată în căutarea problemelor de limbaj ale acestuia, pe care am considerat că *scriitura* și *discursul* le reprezintă și le rezumă. Sinonime în limbajul comun, conceptele de *scriitură* (cu varianta ei nu neapărat sinonimă, *scrierea*) și, respectiv, *discurs* își leagă în mod diferit numele de cele ale autorilor analizați, suferind, de-a lungul activității lui Barthes, Derrida și Foucault, redefiniri sau redimensionări care le mută, în unele cazuri, accentul la polul opus al definiției precedente. Deși caleidoscopul textelor parcurse m-a obligat la anumite rezerve în fața unor generalizări și

teoretizări exclusiviste, e ușor de atribuit, în principiu, *scrierea* ca problemă onto-fenomenologică *Gramatologiei* lui Derrida, *scriitura* lui Barthes și *discursul* lui Foucault, o astfel de împărțire subliniind cel mai bine conceptele-etichetă cu care cei trei gânditori au făcut carieră, și care nu sunt câtuși de puțin sinonime.

Deși descind dintr-un trunchi semantic comun, diferența specifică este, în accepțiunile lor intens conceptualizate, suficient de mare pentru a cantona *scrierea* derrideană în filosofie, *scriitura* barthesiană în orizontul literaturii, iar *discursul* foucauldian în sfera criticii culturale. Reducându-mă însă doar la aceste valențe, aș fi procedat reducăționist față de cei trei gânditori, uitându-l pe Derrida cel din *Scriitura și diferența*, pe Barthes din *Sistemul Modei* sau pe Foucault cel îndrăgostit de scriitura lui Bataille sau a lui Blanchot. Pe de altă parte, nu-i mai puțin adevărat că am dorit să evit conceptualizarea forțată a vreunuia dintre cei doi (trei) termeni invocați, acolo unde este evident că el funcționa ca sinonim al altuia. La Derrida, de exemplu, *discursul scris* nu este decât un sinonim al *scrierii* / *scriiturii*, iar la Barthes, *discursul îndrăgostit* este, de fapt, un alt nume dat *scriiturii*, fără nici o legătură cu accepțiile foucaldiene ale *discursului*. Am căutat, de la caz la caz, să evidențiez aceste sinonimii contextuale, interferente uneori și cu alte noțiuni, precum cele de *text*, *operă*, *ficțiune* sau *literatură*, acceptându-le ca obiecte de investigare numai acolo unde aveau suficientă consistență și relevanță teoretică în raport cu termenii desemnați de mine ca obiect al cercetării.

În plus, încercarea de a realiza o *dublă monografie de concept* m-a condus și la studierea principalelor ecouri ale poststructuralismului în zona americană, respectiv la critica de la Yale. Am fost inițial impresionată de felul în care gândirea lui Derrida și Foucault au prins pe solul american, ca și contrariată de faptul că mulți intelectuali francezi sau francofili strâmbă din nas la auzul cel puțin al primului nume. Apoi, studiind varietatea studiilor și teoriilor critice americane, am înțeles că povestea poststructuralismului nu

se oprește în Franța, ci că ea continuă, pe cu totul alte coordonate, în lumea americană, căreia în prezent îi datorează chiar supraviețuirea și succesul său. Această lume americană nu am pretenția de a o fi parcurs în profunzime, pot spune chiar că, dacă în „arhipelagul” Foucault m-am descurcat foarte bine, pe „continentul” american m-am simțit deseori pierdută. De aceea, am insistat mai mult asupra fenomenului deconstrucției și a lui Paul de Man, ca și asupra lui Richard Rorty (pe care îl stimez la fel de mult ca pe Foucault). Am urmărit inițial *o continuare a reflecției discursologice*, dar în lumea americană acest lucru nu s-a mai potrivit. Interesul lor pentru textul literar propriu-zis, mai ales pentru cel poetic, mi-a redus semnificativ elanurile metateoretice. De aceea, m-am simțit obligată, în prelungirile americane ale acestora, să adaptez lucrarea *deficienței teoretice de tip structural* din studiile literare americane, ajustându-mi mijloacele la o realitate ce preia mai degrabă *ad spiritum* decât *ad litteram* fondul de idei francez.

Nu în ultimul rând, mi-aș fi dorit să pot scrie o carte rotundă, dezvoltată organic, ca un roman, în care să introduc conceptele ca personajele dintr-o piesă. Apoi, când evenimentele și autorii discutați au început să-mi asalteze mintea din toate părțile, cu parteneriatele, dialogurile, polemicile și schimbările lor la față, am înțeles că îmi va fi imposibil, în dezvoltarea ideilor mele, să întrețin suspansul. De aceea, am fost nevoită să iau anumite decizii clasificatoare și periodizatoare restrictive, ba chiar, cum se spune în avocatură, să mă „antepromun” în anumite situații, mai ales în cazul operei de tinerețe a lui Foucault, asupra căreia aveam o privire (cred eu) completă și despre care știam de la început către ce se îndreaptă, ce anunță, cu ce rezonează. O situație dificilă, de exemplu, am întâmpinat cu Habermas, care nu este poststructuralist și care, ca și Paul Ricoeur, s-ar fi potrivit mai bine în capitolul meu final dedicat dialogurilor. Totuși, Habermas a propus o teorie complementară, foarte diferită de a poststructuraliștilor, asupra *discursului* și nu am dorit să renunț la ea – nici să o amân –, în parte și pentru că e

de o mare frumusețe morală, o replică foarte optimistă la angoasele lui Foucault. De aceea, am hotărât să o alătur lui Ricoeur, în partea introductivă, în cadrul teoriei generale a discursului, în loc să-l transform pe autorul ei într-o anexă stingheră la Foucault (unde ar fi fost, în dezvoltarea ideilor mele, mai adecvat, pentru că e polemic față de acesta). Astfel, și în cazul lui, ca și al lui Ricoeur, am fost obligată să anticipez idei ce urmau să fie dezvoltate abia în secțiunea propriu-zis poststructuralistă a analizelor mele.

Metodologic, am distins între probleme discursive (legate de, axate pe, derivate din *discurs*) și probleme discursologice (de teorie a *discursului*). Am dorit inițial, plăcându-mi foarte tare Foucault, să mă ocup, sub auspiciile poststructuralismului, exclusiv de cele din urmă, însă nu întotdeauna, chiar situându-mă în centrul canonului poststructuralist, acest lucru a fost posibil, așa că am recurs uneori și la prima categorie. Acest fapt s-a întâmplat nu numai pentru că ceea ce e valabil la francezi nu se potrivește neapărat și la americani, ci și pentru că, în cele din urmă, am decis că nu e profitabil să nu mai văd pădurea de copaci. În fond, mă interesa, mai întâi de toate, poststructuralismul, cu problemele lui de limbaj, pe care *scriitura* și *discursul* mi s-a părut că le rezumă foarte bine. Astfel, plecată în căutarea „precursorilor” mișcării, nu am putut ignora autori ca Sade sau Bataille, cartea mea transformându-se, încet-încet, într-o introducere în poststructuralism.

Capitolul doi are așadar un rol anticipativ și prospectiv, reprezentând o *pre-istorie a conceptelor* invocate și o cartografiere (uneori destul de parcimonioasă) a problemelor discursive și discursologice conținute în operele lui Sade, Nietzsche, Bataille, Blanchot și Lacan. Abordările critice din acest capitol nu respectă un singur criteriu și ating, colateral, și alte concepte de oarecare centralitate în constelația poststructuralistă (de exemplu, *transgresiune* sau *suveranitate* la Bataille sau termeni ce reflectă „filosofia” lui Sade). Le-am considerat necesare sublinierii unei idei prezente în concluziile cărții, aceea a *întâlnirii unor problematici variate sub*

umbrela generoasă a celor două concepte. În acest capitol, abordările critice, de teoria criticii și chiar istorico-literare ale autorilor selectați au încercat să contureze, odată cu problematicile discursive tot mai insistente, evoluția ideilor în direcția anti-umanismului sau a promovării stilului și a scriiturii subiective în filosofie, cu alte cuvinte în direcția unor fenomene ce au pregătit semnificativ terenul discursologiei poststructuraliste. De asemenea, această secțiune nu a ignorat ghidajul poststructuraliștilor înșiși, comentariile și subiectivismele lor la adresa autorilor invocați, întrucât sensul prezenței lui Sade sau Bataille într-o astfel de lucrare a fost, de bună seamă, unul asumat tendențios.

În concluzie, analizele efectuate, pe autori și texte uneori foarte diferite, au demonstrat că *scriitura* și *discursul* sunt două concepte foarte generoase, care, departe de a fi date, deschid multe uși și ferestre spre problematici de mare actualitate din sfera criticii culturale, a psihanalizei, a istoriografiei postmoderne, nu în ultimul rând a literaturii. Deseori tematizate, direct sau colateral, în operele studiate de mine, ele intră în dialog, de asemenea, cu o constelație de alte noțiuni (cvasi)sinonime: *limbaj*, *operă*, *text*, *semn*, *carte*, *disciplină* etc., putând fi considerate, în cele din urmă, adevărați poli conceptuali ai poststructuralismului, întrucât conțin problematicile reunite ale limbajului, subiectului și puterii, teme centrale în gândirea poststructuralistă.